

تعهد بیمه گذار مبنی بر مطلع ساختن بیمه گر در فرض افزایش ریسک: مطالعه تطبیقی حقوق بیمه ایران، چین و اصول قراردادهای بیمه اروپا

منصور امینی*

محمد رضا حاذقی اقدم**

چکیده

مدیریت ریسک در قرارداد بیمه بنا به ماهیت مستمر و معوض چنین قراردادی بسیار حائز اهمیت است؛ تا جایی که نظام‌های حقوق بیمه، نهادهایی جهت مدیریت ریسک بیمه‌ای بنیان نهاده‌اند. دو نهاد وراثتی در نظام حقوقی کامن‌لا و افزایش یا تغییر ریسک در نظام حقوقی نوشته، نهادهایی هستند که به منظور کنترل ریسک بیمه‌ای در اختیار بیمه‌گر گذارده شده‌اند. لکن تمتع از چنین نهادهایی مستلزم تعهد تبعی بیمه‌گذار به اطلاع‌رسانی افزایش ریسک است؛ اما سؤالی که به ذهن متبادر می‌شود این است که شرایط ایجاد و ضمانت اجرای نقض چنین تعهدی چیست؟ در همین رابطه تعهد بیمه‌گذار باید به گونه‌ای تعیین شود که متضمن تحمیل تکلیف مالایطاق بر عهده او نباشد و ضمناً ضمانت اجرای نقض چنین تعهدی بر مبنای درجه تقصیر بیمه‌گذار و اعمال صحیح رابطه سببیت بنیان شود. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و در راستای تبیین اهمیت وجود تعهد به اطلاع‌رسانی بر عهده بیمه‌گذار، شرایط تحقق آن و ضمانت اجراهای نقض چنین تعهدی، به دنبال ارائه الگوی ضمانت اجرایی مناسب جهت اصلاح ایرادها و رفع نواقص قانون بیمه ایران و آیین‌نامه‌های شورای عالی بیمه در این خصوص است.

واژگان کلیدی: افزایش ریسک، تعهد به اطلاع‌رسانی، شرایط ایجاد تعهد، ضمانت اجرا نقض تعهد، فلسفه وجودی تعهد.

* دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
aminimansour@yahoo.fr

** دانشجوی دکتری حقوق تجارت بین الملل دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
m_hazeghiaghdam@sbu.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۱

سرآغاز

بیمه یکی از نهادهای مدیریت ریسک^۱ است؛ ریسکی که در قالب این نهاد از بیمه‌گذار به بیمه‌گر منتقل می‌شود. برای این که بیمه‌گر بتواند ارزیابی دقیق‌تری نسبت به گستره ریسک داشته باشد، بیمه‌گذار بایستی در زمان انعقاد قرارداد بیمه، تمامی اطلاعات مرتبط با موضوع بیمه و ماهیت ریسک را نزد او افشا^۲ کند. بر مبنای همین اطلاعات است که بیمه‌گر نسبت به پذیرش یا عدم پذیرش قرارداد و نیز نحوه تنظیم شروط آن مبادرت می‌ورزد؛ اما این که آیا بیمه‌گذار در فرض افزایش پسین ریسک نیز وظیفه‌ای در خصوص مطلع ساختن^۳ بیمه‌گر دارد یا خیر؛ سوآلی است که پاسخ به آن چندان آسان نیست. رویکردهای متفاوتی فراخور هر نظام حقوقی، در رابطه با تعهد به اطلاع‌رسانی در فرض افزایش ریسک^۴ اتخاذ شده است. به‌عنوان مثال، تحت نظام حقوق بیمه کامن‌لای انگلیس؛ هیچ تعهد پسا قراردادی^۵ مبنی بر اطلاع‌رسانی در خصوص افزایش ریسک وجود ندارد (Baxendale v Harvey, 1859, 4 Hurl. & N: 445). چه آن که به‌عنوان یک قاعده عام در حقوق بیمه انگلیس، افزایش پسین ریسک تأثیری در تعهدات بیمه‌گر نخواهد داشت (Smith, 2009: 366; Clarke, 2003: 503)؛ اما تغییر پسین موضوع بیمه یا ریسک ممکن است تعهدات بیمه‌گر را متأثر سازد. این امر زمانی متصور است که به‌واسطه افزایش ریسک یا تغییر آن، ریسک از شمول بیمه‌نامه خارج شود. در این صورت بیمه‌گر تعهدی در خصوص جبران خسارات ناشی از آن نخواهد داشت (McGee, 2011: para.11; Soyer,) 39.4 (2003)؛ اما در عین حال در بسیاری از نظام‌های بیمه‌ای حقوق نوشته، بیمه‌گذار تحت شرایط مقرر در قانون، موظف به انجام چنین تعهدی است (Merkin, 2010: para.5-019). مقاله حاضر به دنبال بررسی قواعد حقوقی ناظر بر چنین تعهدی در نظام‌های حقوق بیمه معتبر دنیا و مقایسه آن با نظام حقوق بیمه ایران است تا در نهایت الگوی مناسبی در راستای تغییر مقررات موجود در این خصوص ارائه شود. در همین خصوص، مباحث اصلی این مقاله حول محور این سوآلات خواهد بود: ۱. مبنای تعهد بیمه‌گذار مبنی بر مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش ریسک چیست؟ ۲. چه نوع افزایش ریسکی بایستی اطلاع‌رسانی شود؟ ۳. آیا تعهد بیمه‌گذار در این رابطه

1. Risk Management
2. Duty to Disclose
3. Duty of Notification
4. Increase of Risk
5. Post-contract

منشأ قراردادی دارد یا واجد منشأ قانونی است؟^۴ ضمانت اجرای نقض چنین تعهدی از سوی بیمه‌گذار کدام است؟ اگرچه در نظام‌های حقوق بیمه موردبررسی، بیمه‌گذار صرفاً موظف به اطلاع‌رسانی در خصوص افزایش ریسک اساسی است؛ اما در قانون بیمه ایران بدون آن‌که از عنوان «افزایش اساسی ریسک»^۱ استفاده شود، صرفاً به تبیین معیارهای اساسی بودن پرداخته شده است. همچنین ضمانت اجرای مقرر برای نقض چنین تعهدی از سوی بیمه‌گذار برخلاف سایر نظام‌های حقوق بیمه، در قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ مغفول مانده و فاقد صراحت است. درنهایت بهترین ضمانت اجرای برای نقض چنین تعهدی، ضمانت اجرایی است که بر مبنای رابطه سببیت^۲ میان ترک فعل بیمه‌گذار و افزایش ریسک و نیز درجه تقصیر^۳ او بنا شود.

در مقاله حاضر، به شیوه توصیفی - تحلیلی ابتدا به بررسی فلسفه تعهد اطلاع‌رسانی بیمه‌گذار در فرض افزایش ریسک خواهیم پرداخت. سپس شرایط تحقق چنین تعهدی را مطرح نظر قرار می‌دهیم. در ادامه ضمانت اجرای نقض چنین تعهدی را بررسی کرده و درنهایت ضمن نتیجه‌گیری مباحث، الگوی ضمانت اجرایی مناسب را ارائه خواهیم داد.

۱. فلسفه تعهد بیمه‌گذار مبنی بر اطلاع‌رسانی افزایش ریسک

در خصوص فلسفه تعهد بیمه‌گذار مبنی بر مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش ریسک، دیدگاه‌های مختلفی از منظر بیمه‌گذار و بیمه‌گر مطرح شده است. به‌گونه‌ای که از منظر بیمه‌گذار، تقائل به لزوم اطلاع‌رسانی در فرض افزایش ریسک، درواقع اعطای فرصت مجدد به بیمه‌گر جهت بازنگری قرارداد است. این در حالی است که بیمه‌گر در مرحله انعقاد قرارداد با ارزیابی ریسک، اقدام به انعقاد قرارداد کرده است و هرگونه افزایش یا تغییر پسین ریسک (مگر در صورتی که موضوع بیمه را کلاً تغییر دهد) نباید تأثیری در تعهد او در قبال تحمل ریسک داشته باشد. به‌عبارت‌دیگر، چنانچه چنین الزامی در برابر بیمه‌گر وجود نداشته باشد، قدرت معاملاتی هرگز اجازه فسخ قرارداد را به او نمی‌دهد (Smith, 2009: 366-368). در پرونده انگلیسی کوثر علیه شرکت با مسئولیت محدود ایقل استار انشورنس (Kausar v Eagle Star Insurance Co)

1. Material increase of risk
2. Casual connection
3. Degree of fault

154:2000, Ltd) قاضی ساویله چنین مقرر کرد: «چانه‌زنی^۱ بیمه‌ای در جایی محقق می‌شود که بیمه‌گر در برابر دریافت حق بیمه، ریسک موضوع بیمه را بر عهده می‌گیرد. در ارزیابی^۲ حق بیمه بر عهده بیمه‌گر است تا احتمال حدوث ریسک موضوع بیمه را ارزیابی کند؛ بنابراین خطای او در این خصوص، موجبی برای مستثنا ساختن حادثه واقع شده از شمول پوشش بیمه‌ای نخواهد بود.» اما از منظر بیمه‌گر، قضیه قدری متفاوت است؛ با این توضیح که بنا به اعتقاد بیمه‌گر، قرارداد بیمه بر مبنای ریسکی منعقد شده که به هنگام انعقاد قرارداد مورد ارزیابی قرار گرفته است؛ بنابراین تغییراتی که در طول مدت اجرای قرارداد بیمه حادث می‌شوند به‌طور اساسی^۳ چهارچوب ریسکی را که قبلاً ارزیابی شده بود تغییر می‌دهند. در نتیجه، چنین ریسکی دیگر تحت شمول پوشش بیمه‌ای قرار نمی‌گیرد. مضاف بر این، بیمه‌گذار موظف است اقدامات معقول را جهت اجتناب از افزایش و حتی کاهش ریسک موضوع بیمه، اتخاذ دارد و موجب افزایش عامدانه آن نشود.

در مجموع می‌توان گفت که فلسفه لزوم اطلاع‌رسانی در خصوص افزایش ریسک، کاهش شانس بیمه‌گذار در رابطه با تحصیل پوشش بیمه‌ای مطلوب‌تر در برابر پرداخت حق بیمه کم‌تر است. همچنین بنا به اعتقاد برخی، مبنای چنین اطلاع‌رسانی‌ای تعهد پسا قراردادی مبنی بر رعایت حسن نیت^۴ و رفتار مطابق با اصل معامله منصفانه^۵ است (Manifest Shipping Co v Uni Polaris Shipping Co Ltd (The Star Sea), 2001: 170).

به‌طور کلی باید گفت که در صورت افزایش ریسک، بیمه‌گذار موظف است چنین موضوعی را به اطلاع بیمه‌گر برساند؛ لکن تحمیل این وظیفه به صورت روزانه^۶ بر عهده بیمه‌گذار، گذاردن تکلیفی مالایطاق بر دوش اوست (Merkin, 2010: para.5-023). لذا چنین تکلیفی صرفاً با اجتماع شروطی که در ادامه بررسی می‌شوند بر عهده بیمه‌گذار قرار می‌گیرد.

-
1. Bargain
  2. Calculating
  3. Materially
  4. Post-contract duty of good faith
  5. Principle of fair dealing
  6. Day To Day

۲. شرایط ایجاد تعهد به اطلاع‌رسانی

بار کردن تعهد به اطلاع‌رسانی بر عهده بیمه‌گذار، نیازمند وجود شرایط خاصی است که در صورت مفقود بودن آن‌ها تحمیل چنین تعهدی ممکن نیست. به عبارت دیگر اصل بر عدم تحمیل چنین تعهدی بر بیمه‌گذار است مگر این که شرایط تحقق آن فراهم باشد. این شرایط عبارت‌اند از: اساسی بودن افزایش ریسک، مستند بودن افزایش ریسک به بیمه‌گذار یا اطلاع بیمه‌گذار از افزایش ریسک، وجود چنین تعهدی به موجب قانون یا اندراج آن در قرارداد و پایدار و همیشگی بودن افزایش ریسک که در ادامه به بررسی هر یک از این شرایط می‌پردازیم.

۲-۱. اساسی بودن افزایش ریسک

اگرچه بستر اصلی نهاد تغییر یا افزایش ریسک نظام حقوق بیمه نوشته است اما برای تبیین ماهیت اساسی بودن تغییر ریسک می‌توان از نظام حقوق بیمه غنی انگلیس بهره برد. در همین راستا باید اشاره کرد که مسئله اساسی بودن تغییر یا افزایش ریسک در نظام حقوق بیمه انگلیس، هم‌زمان با طرح پرونده‌های هادن‌فایر علیه بریتیش نشنال اینشورنس سوساییتی ال‌تی‌دی (Hadenfayre v British National Insurance Society Ltd, 1984: 393) و پرونده انصاری علیه ایندیا اشورنس ال‌تی‌دی (Ansari v India Assurance Ltd, 2009: 718) به منصفه ظهور رسید. در هر دو پرونده بیمه‌گر به علت افزایش اساسی ریسک در طول دوره بیمه از مسئولیت مبری شد؛ اما دیدگاه‌های متفاوتی در خصوص این که افزایش اساسی ریسک در دو پرونده چه ماهیتی دارد مطرح شد.

در پرونده هادن‌فایر^۱ قاضی جی واژه «اساسی» را با معنای این واژه در حوزه قراردادهای بیمه یکسان تلقی نکرد. توضیح آن که در پرونده هادن‌فایر علیه بریتیش نشنال اینشورنس سوساییتی ال‌تی‌دی، قاضی جی چنین استنباط کرد که منظور از واژه «اساسی» آن دسته از موضوعاتی است که بر اراده بیمه‌گر محتاط^۲ در رابطه با تعیین حق بیمه و پذیرش یا عدم پذیرش ریسک تأثیر می‌گذارد. طبق نظر این قاضی، معیار سنجش افزایش اساسی ریسک، تأثیر چنین افزایشی بر اراده بیمه‌گر محتاط است؛ اما در انتقاد از چنین استنباطی، اظهار عقیده شده

1. Lloyd J

2. Prudent insurer

است که معیار ارائه شده برای محک اساسی بودن افزایش ریسک، نمی تواند در خصوص سنجیدن اساسی بودن افزایش ریسکی که بعد از انعقاد قرارداد بیمه حادث می شود، کارآمد باشد (Smith, 374: 2009). چه آن که نخست، معیار ارائه شده نسبت به منافع بیمه گذار بسیار غامض^۱ است و با ارائه دکترین غرور در افشای پیش قراردادی^۲ تعدیل شده است؛ دوم، این شیوه که در واقع به طریقی موجد تعهد به افشای مستمر هرگونه اطلاعاتی است که می تواند بر اراده بیمه گر در رابطه با تعیین حق بیمه و همچنین پذیرش یا عدم پذیرش ریسک تأثیر بگذارد، به نوعی تعهد سنگینی بر دوش بیمه گذار می نهد تا هرگونه تغییر اوضاع و احوالی را نزد بیمه گر افشا دارد؛ سوم، چنانچه تغییر اوضاع و احوال به گونه ای باشد که بر اساس معیار ارائه شده بر اراده بیمه گر تأثیر گذارد، بیمه گر در فرض تغییر اساسی ریسک از مسئولیت مبری می شود. چنین طریقه ای نه تنها با شیوه حقوق بیمه کامن لای انگلیس که مطابق با آن افزایش پسین ریسک اصولاً تأثیری در تعهدات بیمه گر ندارد، سازگار نیست؛ بلکه از منظر شیوه کشورهای تابع نظام حقوق بیمه نوشته نیز فاقد مقبولیت است.

اما در پرونده انصاری علیه ایندیا اشورنس ال تی دی که امروزه اصلی ترین مبنای حقوقی در خصوص افزایش ریسک در نظام حقوق بیمه انگلیس است، دادگاه تجدیدنظر مقرر کرد که از کارافتادن سیستم اطفاء حریق منجر به «تغییر اساسی» ریسک شده است. دادگاه واژه اساسی را با امعان نظر به تغییراتی که باعث خروج موضوع ریسک از پیش بینی های منطقی^۳ طرفین به هنگام انعقاد قرارداد می شود، تفسیر کرد و چنین مقرر کرد که تغییر اساسی یعنی تغییر ماهیت ریسک.

امروزه در انگلیس قواعد مربوط به تعهد پیش قراردادی مبنی بر افشا و ارائه اطلاعات در قانون بیمه مصرف کننده (افشا و ارائه اطلاعات) ۲۰۱۲^۴ و قانون بیمه ۲۰۱۵ مقرر شده است (خروشی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۳-۹۲). در هر دو قانون مزبور، دکترین غرور^۵ مبنای اساسی بودن قرار گرفته است. در ماده (۴۱) قانون بیمه مصرف کننده ۲۰۱۲ چنین مقرر شده است: «بیمه گر در برابر افشای مدلسانه مصرف کننده که قبل از انعقاد قرارداد یا تغییر آن، توسط مصرف کننده

1. Very harsh
2. The Doctrine of Inducement for Pre-contractual Duty of Disclosure
3. Reasonable contemplation
4. Consumer Insurance (Disclosure and Representations) Act 2012
5. Doctrine of Inducement

صورت گرفته است منتفع از ضمانت اجرای نقض چنین تعهدی خواهد بود، مشروط به این که ... (ب) بیمه‌گر اثبات کند که در صورت فقدان تدلیس، راضی به انعقاد قرارداد (تغییر آن) نمی‌شد و یا این که قرارداد را با شروطی متفاوت منعقد می‌ساخت. همچنین در قراردادهای بیمه غیر مصرف‌کننده، ماده ۸ قانون بیمه ۲۰۱۵ چنین مقرر می‌دارد: «۱) بیمه‌گر صرفاً زمانی در برابر نقض تعهد به افشا منصفانه منتفع از ضمانت اجرا است که اثبات کند: (الف) هرگز حاضر به انعقاد قرارداد نمی‌شد یا (ب) قرارداد را با شروط متفاوتی منعقد می‌ساخت». با امعان نظر به دو ماده فوق پیشنهاد شده است که معیار غرور در خصوص تعیین این امر که آیا افزایش پسا قراردادی ریسک، از نوع اساسی آن است یا نه؛ نیز استفاده شود. با این توضیح که افزایش ریسک زمانی اساسی محسوب شود که بیمه‌گر اثبات کند که در صورت علم به ریسک افزایش‌یافته در زمان انعقاد قرارداد، حاضر به انعقاد قرارداد نشده یا آن را با شروط متفاوتی منعقد می‌کرد. بنا به نظر برخی از حقوقدانان، منظور از بیمه‌گر در اینجا بیمه‌گر طرف قرارداد در یک قرارداد بیمه خاص^۱ است؛ بنابراین بیمه‌گر نیازی ندارد تا اثبات کند که تغییر شرایط یا وقایع که موجب افزایش اساسی ریسک شده، در سایر بیمه‌گران نیز مؤثر واقع می‌شد (Clarke & Soyer, 2017: 35-36).

در برخی از کشورهای پیرو نظام حقوقی نوشته، معنای افزایش اساسی ریسک بیمه‌ای از نحوه عبارات به کار برده شده در قانون بیمه آنان مستفاد می‌شود. در همین خصوص، قانون بیمه نروژ چنین مقرر می‌دارد: «چنانچه بعد از انعقاد قرارداد بیمه، بیمه‌گذار عمداً موجب تغییر ریسک شود یا نسبت به چنین تغییری رضایت دهد، بیمه‌گر از مسئولیت معاف می‌شود؛ مشروط بر این که بتوان چنین مفروض داشت که بیمه‌گر در فرض علم به امکان وقوع چنین تغییری به هنگام انعقاد قرارداد، تعهد بیمه‌ای را قبول نمی‌کرد. چنانچه بتوان مفروض داشت که بیمه‌گر چنین تعهدی را با شروطی متفاوت از آنچه قبلاً مورد توافق قرار گرفته می‌پذیرفت؛ او صرفاً تا حدودی مسئول است که خسارت مستند به تغییر ریسک نباشد» (Norwegian Marine Insurance Plan, 1996: s 3-9).

شیوه حقوق بلژیک این است که ریسک باید آن چنان افزایش یافته یا تغییر پیدا کند که بیمه‌گر هرگز حاضر به پذیرش چنین تغییر یا افزایشی نباشد (Belgian Insurance Law,)

Art 31 (1874): اما در برخی از قوانین بیمه، معنای افزایش ریسک بیان نشده است. به عنوان مثال، طبق قانون بیمه ۲۰۰۹ چین، بیمه‌گذار موظف است بیمه‌گر را در خصوص هرگونه افزایش اساسی ریسک مطلع کند، اما قانون مزبور تعریفی از افزایش اساسی ریسک به دست نمی‌دهد (The Insurance Law of the People's Republic of China, 2009, Art.52). برخی بر این باورند که در حقوق بیمه چین، تعریف افزایش اساسی ریسک در دوران پس از انعقاد قرارداد بایستی بر مبنای مقررات تعهد به افشای پیش از انعقاد قرارداد تعیین شود (Jing, 2013: 14). در خصوص معیار اساسی بودن اطلاعاتی که بیمه‌گذار پیش از انعقاد قرارداد بیمه متعهد به افشاء آن‌ها است، قانون بیمه چین اطلاعاتی را اساسی تلقی می‌کند که به طرز کارآمدی بر اراده بیمه‌گر مبنی بر پذیرش یا عدم پذیرش ریسک و همچنین افزایش میزان حق بیمه دریافتی در قبال پذیرش چنین ریسکی، تأثیر می‌گذارد (The Insurance Law, 2002: art. 17(2); The Insurance Law, 2009: art, 16). مطابق نظر برخی از حقوقدانان، در مقام اعمال معیار «افزایش پسا قراردادی ریسک» در حقوق بیمه چین بایستی به اراده بیمه‌گر واقعی توجه شود، نه بیمه‌گر محتاط، زیرا قرارداد با شروط خاصه خود منعقد شده و شرایط خاص مقرر در بیمه‌نامه توسط بیمه‌گر پیشنهاد شده است. از این منظر، معیار بایستی «معیار تأثیر قاطع بر اراده بیمه‌گر طرف قرارداد در یک قرارداد بیمه خاص» باشد (Jing, 2006: 681, Shuo, 2012: 30).

در قانون بیمه ایران، قانون‌گذار اگرچه عنوان «تغییر اساسی ریسک» را به کار نمی‌برد، لکن معیار اساسی بودن تغییر ریسک را ارائه می‌دهد. توضیح آن که طبق ماده ۱۶ قانون بیمه و نیز ماده ۱۲ آیین‌نامه شماره ۳۴ مصوب شورای عالی بیمه، در صورتی که یکی از کیفیات یا وضعیت بیمه آن چنان تغییر یابد که اگر وضعیت مزبور قبل از انعقاد قرارداد موجود می‌بود بیمه‌گر حاضر به انعقاد قرارداد با شرایط مذکور در قرارداد نمی‌شد، آنگاه چنین تغییر ریسکی اساسی محسوب خواهد شد.

به عنوان معیاری سازگار با واقعیت‌های بازار بیمه و سازگار با واقعیت‌های حقوقی، می‌توان گفت که تعیین اساسی بودن افزایش ریسک در گرو رفتار بیمه‌گر متعارف به هنگام انعقاد قرارداد بیمه است و نبایستی سرنوشت قرارداد بیمه را با انتخاب معیار شخصی، یکسره به اداره بیمه‌گر

گره زد. به این معنا که اگر بیمه‌گر اثبات کند که بیمه‌گر متعارف در صورت علم به تغییر ریسک حاضر به پذیرش آن نمی‌شد یا حق بیمه بیشتری را مطالبه می‌داشت، افزایش ریسک از نوع اساسی آن خواهد بود. بر اساس این قاعده، معیار افزایش اساسی ریسک در طول مدت بیمه، «معیار تأثیرگذاری قاطع بر اراده بیمه‌گر متعارف» است. در نتیجه، صرفاً افزایش ریسکی اساسی تلقی می‌شود که منجر به افزایش حق بیمه، تغییر شروط بیمه‌نامه و یا فسخ قرارداد توسط بیمه‌گر متعارف شود. بار اثبات اساسی بودن تغییر ریسک بر عهده بیمه‌گر است.

۲-۲. قابلیت انتساب افزایش ریسک به بیمه‌گذار یا اطلاع او از افزایش ریسک

در اغلب موارد افزایش ریسک مستند به بیمه‌گذار است و بایستی توسط او نزد بیمه‌گر افشاء شود. مطابق یک پرونده مطرح در کشور چین (Wang, 2009: 78)، بیمه‌گذار که خانه خود را تحت عنوان خانه مسکونی در برابر آتش‌سوزی بیمه کرده بود، متعاقباً آن را به شخص دیگری برای فروش مواد شیمیایی اشتعال‌زا اجاره داد. با این کار ریسک بیمه‌شده به طرز اساسی افزایش پیدا کرده و چون افزایش ریسک مستند به بیمه‌گذار بود او می‌بایستی بیمه‌گر را از این موضوع مطلع می‌ساخت. در حقوق بیمه بلژیک و نروژ، چنانچه افزایش ریسک مستند به بیمه‌گذار باشد، او موظف به مطلع ساختن بیمه‌گر در این خصوص است (Belgium Insurance Law, 1874: Art 9; Norwegian Marine Insurance Plan, 1996: s 3-9); اما در فرضی که افزایش ریسک مستند به بیمه‌گذار نباشد او صرفاً در صورتی متعهد به مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش ریسک خواهد بود که خود نسبت به افزایش ریسک مطلع باشد. دلیل این امر آن است که مطابق با قواعد عمومی قراردادها، وجود علم به عنوان محرک اصلی شخص در اعمال او شناخته می‌شود؛ لذا چنانچه بیمه‌گذار نسبت به افزایش ریسک جاهل باشد و به همین علت نیز بیمه‌گر را از چنین امری مطلع نسازد، او مرتکب نقض تعهد به اطلاع‌رسانی نشده است. به عنوان مثال، در پرونده‌ای (Shaw v Robberds, 1837: 75) بیمه‌گذار خانه خود را در برابر آتش‌سوزی بیمه کرد و همسایه مجاور او بدون اطلاع بیمه‌گذار، کاربری خانه را به انبار مواد اشتعال‌زا تغییر کاربری داد، این امر قطعاً ریسک آتش‌سوزی خانه موضوع بیمه را بالا می‌برد اما در خصوص پرونده مزبور این که بیمه‌گذار را متعهد به مطلع ساختن بیمه‌گر در رابطه با چنین افزایش خطری بدانیم ناعادلانه می‌نماید. چه آن که حتی خود بیمه‌گذار نیز از چنین افزایشی مطلع نبوده است. قانون

نروژ به صراحت مقرر می‌دارد که: «بیمه‌گذار در صورتی که نسبت به احتمال تغییر ریسک یا تغییر قطعی آن مطلع باشد، موظف است چنین تغییری را به اطلاع بیمه‌گر برساند» (Norwegian Marine Insurance Plan, 1996: s 3-11). همچنین قانون بیمه فرانسه نیز در بند ۳ ماده ۲-۱۱۳ L تعهد بیمه‌گذار مبنی بر انجام اطلاع‌رسانی در خصوص افزایش ریسک را منوط به علم وی ساخته است، اما طبق اصول حقوق قراردادهای بیمه اروپا چنانچه بیمه‌گذار در خصوص افزایش ریسک علم واقعی داشته یا عالم فرض^۱ شود او موظف است بیمه‌گر را از چنین افزایشی مطلع سازد. اصول حقوق قراردادهای بیمه اروپا در این رابطه چنین مقرر می‌دارد: «چنانچه مطابق با شرط تشدید ریسک موضوع قرارداد بیمه، اطلاع‌رسانی در خصوص تشدید ریسک ضروری باشد، دارنده بیمه که حسب مورد می‌تواند بیمه‌گذار یا ذی‌نفع بیمه باشد، ملزم است در صورتی که نسبت به وجود پوشش بیمه‌ای و تشدید ریسک عالم بوده یا عالم فرض شود در این خصوص اطلاع‌رسانی کند...» (PEICL, Art 4:202).

در قانون بیمه ایران طبق ماده ۱۶ قانون بیمه ایران: «هرگاه بیمه‌گذار در نتیجه عمل خود خطری را که به مناسبت آن بیمه منعقد شده است تشدید کند، یا یکی از کیفیات یا وضعیت موضوع بیمه را طوری تغییر دهد که اگر وضعیت مزبور قبل از قرارداد موجود بود بیمه‌گر حاضر برای انعقاد قرارداد با شرایط مذکور در قرارداد نمی‌شد، باید بیمه‌گر را بلافاصله از آن مستحضر کند. اگر تشدید خطر یا تغییر وضعیت موضوع بیمه در نتیجه عمل بیمه‌گذار نباشد، مشارالیه باید مراتب را در ظرف ده روز از تاریخ اطلاع خود رسماً به بیمه‌گر اعلام کند...»^۲. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، مطابق ماده مزبور چنانچه افزایش ریسک مستند به بیمه‌گذار باشد او موظف است بلافاصله بیمه‌گر را در این خصوص مطلع سازد اما قسمت دوم ماده فرضی را مطرح می‌سازد که اگرچه افزایش ریسک مستند به بیمه‌گذار نیست، لکن بیمه‌گذار موظف به مطلع ساختن بیمه‌گر در خصوص افزایش ریسک است؛ اما تعهد مندرج در قسمت دوم ماده منوط به علم بیمه‌گذار نسبت به چنین افزایش ریسکی است. توضیح آن که مطابق عبارت «مشارالیه باید مراتب را در ظرف ده روز از تاریخ اطلاع خود رسماً به بیمه‌گر اعلام کند...» مبدأ تعهد بیمه‌گذار به اطلاع‌رسانی، زمان علم او نسبت به تغییر ریسک، تعیین شده است؛ بنابراین پیش از استقرار

1. Constructive knowledge

۲. برای دیدن مقرر مشابه در این خصوص بنگرید به: ماده ۱۲ آیین‌نامه شماره ۳۴ شورای عالی بیمه.

چنین علمی، بیمه‌گذار تعهدی در این خصوص ندارد. ظاهراً مقصود قانون‌گذار از واژه «اطلاع» در ماده ۱۶، علم واقعی بیمه‌گذار است و علم مفروض او مورد توجه قانون‌گذار نبوده است، زیرا معنای مجازی علم، نیازمند وجود قرینه‌ای است که چنین قرینه‌ای در ماده مزبور مفقود است. تذکر این نکته بسیار حائز اهمیت است که تعهد بیمه‌گر تا انقضای مهلت ده روز از تاریخ اطلاع بیمه‌گذار به تغییر ریسک، کماکان پابرجاست و بیمه‌گر نمی‌تواند به بهانه تغییر وضعیت موضوع بیمه و تشدید خطر نسبت به آنچه به هنگام عقد اعلام شده بود از انجام تعهدات و پوشش بیمه امتناع کند و چنانچه بیمه‌گر نسبت به افزایش حق بیمه اقدام کند، مبدأ محاسبه حق بیمه اضافی تاریخ تشدید ریسک است نه زمان اطلاع نسبت به آن (نعیمی و صداقت، ۱۳۹۱: ۱۳۶). همچنین لازم به ذکر است که مطابق با ماده ۳۵ قانون بیمه، موعده روزه مقرر در فرض دوم، جنبه آمره داشته و طرفین نمی‌توانند این مدت را با توافق خویش تقلیل دهند هرچند نسبت به افزودن آن مختارند (نعیمی و صداقت، ۱۳۹۱: ۱۳۴).

با امعان نظر به آیین‌نامه‌های بیمه، می‌توان گفت که مطابق ماده ۱۸ آیین‌نامه شماره ۲۱ مصوب شورای عالی بیمه، تفکیک مقرر در ماده ۱۶ به‌گونه‌ای دیگری قابل مشاهده است. توضیح آن که مطابق ماده ۱۸ آیین‌نامه مزبور هرگاه تغییر در کیفیت و یا وضعیت مورد بیمه در اثر فعل بیمه‌گذار باشد او موظف است بدون تأخیر بیمه‌گر را از تغییرات حاصله مطلع سازد اما چنانچه تغییرات نامبرده در اثر عمل بیمه‌گذار نبوده ولی بیمه‌گذار از حدوث آن اطلاع داشته باشد، وی موظف است ظرف مدت ده روز از تاریخ اطلاع، بیمه‌گر را مطلع کند.

همچنین باید اشاره کرد که ماده ۹ آیین‌نامه شماره ۵۳ مصوب شورای عالی بیمه، برخلاف ماده ۱۶ قانون بیمه و ماده ۱۸ آیین‌نامه شماره ۲۱ بدون لحاظ تمایز مقرر در مقررات مسبوق‌الذکر چنین مقرر کرده است: «هرگاه در طول مدت بیمه تغییراتی در کیفیت و یا وضعیت و یا کاربری موضوع بیمه به وجود آید که موجب تشدید ریسک شود، بیمه‌گذار موظف است به‌محض اطلاع، بیمه‌گر را آگاه سازد».

۲-۳. قانونی یا قراردادی بودن منشأ تعهد به اطلاع‌رسانی

سؤالی که در این میان به ذهن متبادر می‌شود، این است که آیا تعهد به اطلاع‌رسانی بیمه‌گذار از نوع قراردادی است یا تعهدی غیر قراردادی (قانونی) محسوب می‌شود. تفاوت در این

نقطه هویدا می‌شود که اگر چنین تعهدی را واجد منشأ قانونی بدانیم، آنگاه بیمه‌گذار حتی با وجود عدم اندراج چنین شرطی در ضمن قرارداد بیمه، متعهد به انجام تعهد خود در این خصوص خواهد بود؛ اما چنانچه چنین تعهدی، از نوع قراردادی آن باشد آنگاه بیمه‌گذار صرفاً در صورتی متعهد به اطلاع‌رسانی افزایش ریسک خواهد بود که شرطی در این خصوص در قرارداد بیمه گنجانده شده باشد. برای پی بردن به این امر بایستی قانون حاکم بر قرارداد بیمه مورد بررسی قرار گیرد. به‌عنوان مثال، این امر در قانون بیمه چین قدری مبهم است و همین ابهام باعث بروز اختلافات شده است. به‌طوری که برخی از شارحان با تفسیر قانون بیمه چین بر این عقیده‌اند که چنین تعهدی، یک تعهد غیر قراردادی است، چه آن که به‌موجب قانون تحمیل شده است (Wang & Yang, 2009: 65; Liu, 2007: 80). مطابق نظر این شارحان عبارت «مطابق با قرارداد» در ماده ۵۲ قانون بیمه چین^۱ (Chinese Insurance Law, 2009: Art 52) به این معناست که بیمه‌گذار بایستی بیمه‌گر را مطابق با شیوه مصرح در قرارداد بیمه، مطلع سازد نه آن که تعهد او در این خصوص باید در قرارداد بیمه گنجانده شده باشد (Shuo, 2012; 34). در مقابل، برخی بر این باورند که تعهد بیمه‌گذار مبنی بر اطلاع‌رسانی؛ تعهدی قراردادی است (Liu, 2007: 80)؛ زیرا به‌موجب قانون، بیمه‌گذار صرفاً مطابق با قرارداد موظف به انجام چنین تعهدی است. چنانچه شرط اطلاع‌رسانی در قرارداد بیمه گنجانده شده باشد آنگاه بیمه‌گذار موظف است تعهد خود در این رابطه را مطابق با شرط مندرج در قرارداد انجام دهد و چنانچه قرارداد بیمه متضمن چنین شرطی نباشد بیمه‌گذار هیچ تعهدی در این رابطه نخواهد داشت. دیدگاه دوم به نظر منطقی‌تر جلوه می‌کند، زیرا نخست، قرارداد بیمه، قرارداد استاندارد است که توسط بیمه‌گر تنظیم می‌شود؛ بنابراین چنانچه بیمه‌گر مایل به مطلع شدن از افزایش ریسک باشد لازم است چنین امری را در قرارداد تصریح دارد. دوم، نباید انتظار داشت که یک بیمه‌گذار عادی از قوانین پیچیده مطلع باشد؛ بنابراین آگاه فرض کردن بیمه‌گذار نسبت به تعهد خود در این زمینه گذاردن تکلیفی مالا یطاق بر عهده اوست و با اصل آزادی قراردادی نیز سازگار نیست.

۱. ماده ۵۲ قانون بیمه ۲۰۰۹ چین:

چنانچه ریسک موضوع بیمه‌نامه در طول مدت اعتبار قرارداد بیمه به طرز اساسی افزایش یابد بیمه‌گذار، مطابق با قرارداد، بیمه‌گر را طی مدت معقولی از این مطلع خواهد ساخت و بیمه‌گر محق خواهد بود که حق بیمه را افزایش دهد یا قرارداد را فسخ کند. در فرضی که بیمه‌گر قرارداد را فسخ می‌کند موظف خواهد بود تا بعد از کسر حق بیمه متعلق به دوره شروع مسئولیت بیمه‌ای تا تاریخ فسخ قرارداد مابقی حق بیمه دریافتی را به بیمه‌گذار مسترد دارد.

(Liu, 2007: 76-83).

در رویه قضایی حقوق بیمه انگلیس در پرونده انصاری علیه شرکت با مسئولیت محدود ایندیا اشورنس (Ansari v India Assurance Ltd, 2009: 562)^۱ بیمه‌نامه حاوی عبارتی بود که تعهد بیمه‌گذار مبنی بر اطلاع‌رسانی در خصوص افزایش ریسک را منوط به اندراج چنین تعهدی در قرارداد بیمه می‌کرد.^۲ همچنین، مطابق با اصول حقوق قراردادهای بیمه اروپا، «چنانچه طبق شرط مربوط به تشدید ریسک موضوع بیمه، اطلاع‌رسانی در خصوص تشدید ریسک ضروری باشد بیمه‌گذار موظف به ارسال اخطار مبنی بر اطلاع‌رسانی در رابطه با تشدید ریسک خواهد بود» (PEICL, Art 4:202). پیشنهاد شده است که به‌منظور کمک به بیمه‌گذار جهت انجام تعهد اطلاع‌رسانی خود، بیمه‌گر فهرستی از وقایع و اوضاع و احوالی را که ممکن است موجب افزایش ریسک شوند تهیه کند تا بیمه‌گذار تنها موظف به اطلاع‌رسانی آن‌ها باشد.^۳

در حقوق بیمه ایران، تعهد بیمه‌گذار مبنی بر اطلاع‌رسانی در خصوص تغییر ریسک منشأ قراردادی ندارد بلکه بر مبنای قانونی استوار شده است. به‌عبارت‌دیگر حتی اگر در قرارداد بیمه، بیمه‌گذار متعهد به اطلاع‌رسانی در خصوص تغییر ریسک نباشد، کماکان به‌موجب ماده ۱۶ قانون بیمه ایران و آیین‌نامه‌های مرتبط با آن، متعهد به چنین امری شناخته می‌شود.

۲-۴. پایدار و همیشگی بودن افزایش ریسک

افزایش ریسکی که تنها یک‌بار^۴ اتفاق می‌افتد نمی‌تواند موجب تغییر ماهیت ریسک شود؛

۱. همچنین پرونده‌های:

Pim v Reid (1843) 6 Man. & G. 1.

Shaw v Robberds (1837) 6 A. & E. 75.

۲. «این بیمه‌نامه در صورت حدوث تغییر اساسی در اموال یا تجارت و یا ایجاد هرگونه تغییر اساسی در وقایع افشاشده در فرم تقاضای بیمه یا سایر وقایع ارائه‌شده به بیمه‌گر، منفسخ خواهد شد مگر این‌که بیمه‌گر کتباً موافقت خود را با استمرار بیمه اعلام دارد. چنانچه مطابق بیمه‌نامه شرطی در رابطه با تعهد بیمه‌گذار نسبت به اطلاع‌رسانی در خصوص افزایش ریسک گنجانده نشده باشد بیمه‌گذار تعهدی در این مورد نخواهد داشت».

۳. به عنوان مثال، شرط تکلیف به اطلاع‌رسانی در بیمه‌نامه کشتی می‌تواند چنین باشد: «در صورت تغییر هر یک از موارد ذیل بیمه‌گذار موظف به اطلاع‌رسانی به بیمه‌گر خواهد بود: (۱) تعمیر کشتی، (۲) افزودن موارد دیگر به بیمه‌نامه یا رفع محدودیت‌های تردد، (۳) تغییر کاربری کشتی، (۴) تغییر بندری که معمولاً کشتی در آن مکان نگهداری می‌شود» بیمه‌گذار صرفاً موظف است تغییر موارد مصرح در لیست را به اطلاع بیمه‌گر برساند.

بنابراین از آن جایی که افزایش اتفاقی ریسک تأثیری بر مسئولیت بیمه‌گر مبنی بر جبران خسارت، نمی‌گذارد لذا بیمه‌گذار در فرض افزایش اتفاقی ریسک، تعهدی در خصوص مطلع ساختن بیمه‌گر نخواهد داشت. برای مثال در پرونده آقای لی ژیان علیه پی‌ای‌سی‌سی پراپرتی اینشورنس کمپانی شعبه دانگ گوان (Mr Li Xian v PICC property Insurance Company Dong Guan Branch, Dong Guan People's court (trial court), civil cases report No. 1874 (2006) آقای لی، خودرو خود را جهت استفاده شخصی بیمه کرد. یک روز در طول مدت اعتبار بیمه‌نامه او چهار مرد را که کنار جاده ایستاده بودند، سوار کرده و از آنان بیست‌وپنج یوان مطالبه کرد. خودرو توسط مردها به سرقت رفت. آقای لی به بیمه‌گر مراجعه کرده و مطالبه جبران خسارت کرد اما بیمه‌گر با استناد به این‌که آقای لی کاربری خودرو را از شخصی به تجاری تغییر داده و بدین‌سان ریسک افزایش چشمگیری یافته است و درعین‌حال بیمه‌گر را نسبت به چنین تغییری مطلع نساخته است، از جبران خسارت وارده امتناع ورزید. بیمه‌گر به بند ۱۵ بیمه‌نامه استناد می‌کرد که مطابق با آن: «چنانچه در طول مدت اعتبار بیمه‌نامه، خودروی بیمه‌شده تعمیر شود یا کاربری آن به کاربری تجاری تغییر یابد، به‌گونه‌ای که باعث افزایش خسارت شود، بیمه‌گذار ملزم است به‌صورت کتبی بیمه‌گر را مطلع سازد؛ در غیر این صورت، بیمه‌گر مسئول خسارت ناشی از ریسک افزایش یافته نخواهد بود.» اما دادگاه چنین مقرر کرد که استفاده خودرو به‌منظور سوار کردن تعداد اندکی مسافر امری است که یک‌بار اتفاق افتاده و نمی‌تواند این حقیقت را که خودرو به‌طور معمول برای مصرف شخصی استفاده می‌شده است تغییر دهد. چه آن‌که هیچ مدرکی دال بر تغییر مستمر کاربری خودرو وجود ندارد.

در حقوق ایران اشاره‌ای به عدم لزوم اعلام تشدید خطر اتفاقی یا تغییر اتفاقی و نادر ریسک موضوع بیمه نشده و تفسیر لفظی قانون و آیین‌نامه‌های مرتبط با موضوع، موارد فوق را نیز تحت شمول تعهد به اطلاع‌رسانی قرار می‌دهد (صادقی مقدم و شکوهی‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۱۸) اما طریق صواب آن است که از این ظاهر دست شست و با تفسیر قرارداد همسو با اصل صحت و به‌گونه‌ای که کارایی اقتصادی آن را توجیه دارد، ابهام موجود در این زمینه را زدوده و به قراردادهای بیمه استمرار بخشید. بدین ترتیب که معمولاً تغییر ریسک اتفاقی، به حدی در اراده بیمه‌گر مؤثر واقع نمی‌افتد که او حاضر به انعقاد قرارداد بیمه با فرض وقوع آن به هنگام انعقاد قرارداد نباشد، لذا اصل بر آن است که تغییر اتفاقی ریسک اثری در تغییر ریسک ندارد یا به عبارت دقیق‌تر تأثیر آن

اساسی نیست تا بیمه‌گر بتواند به ضمانت اجرای ماده ۱۶ قانون بیمه متوسل شود مگر آن‌که بیمه‌گر خلاف آن را اثبات دارد. در نتیجه صرفاً در فرض اخیر است که بیمه‌گر می‌تواند به ضمانت اجرای پیش‌بینی‌شده در ماده ۱۶ قانون بیمه استناد کند و حسب مورد حق بیمه را افزایش داده و یا قرارداد را فسخ کند.

۳. ضمانت اجرای ناشی از نقض تعهد به اطلاع‌رسانی از سوی بیمه‌گذار

پیامدهای ناشی از نقض تعهد بیمه‌گذار مبنی بر مطلع ساختن بیمه‌گر نسبت به افزایش ریسک در هر نظام حقوق بیمه‌ای متفاوت است. به‌طور کلی ضمانت اجرای نقض تعهد به اطلاع‌رسانی بسته به رویکرد اتخاذ شده در قوانین بیمه می‌تواند خاتمه یافتن قرارداد یا تقلیل خسارت قابل جبران باشد که ذیلاً مورد بررسی قرار می‌گیرند و در نهایت ضمانت اجرای متخذه از سوی چندی از نظام‌های مطرح حقوق بیمه، به طور مختصر بررسی می‌شوند.

۳-۱. خاتمه یافتن مسئولیت بیمه‌گر بر مبنای رویکرد وجود رابطه سببیت

به‌موجب رویکرد وجود رابطه سببیت^۱ در صورتی که بیمه‌گذار تعهد خود مبنی بر اطلاع‌رسانی به بیمه‌گر را نقض کند، بیمه‌گر در صورتی از مسئولیت مبری می‌شود که خسارت وارده در نتیجه افزایش اساسی ریسک، حادث شده باشد. به عبارت دیگر مطابق با این شیوه عدم اطلاع‌رسانی بیمه‌گذار فی‌نفسه فاقد ضمانت اجرا است مگر آن‌که میان خسارت وارده و افزایش اساسی ریسک رابطه سببیت وجود داشته باشد که در این صورت بیمه‌گر استحقاق برائت از مسئولیت‌های خویش را خواهد داشت (Jing, 2013: 11). به‌عنوان مثال، مطابق با ماده (۳) ۲۰۲:۴ اصول حقوق قراردادهای بیمه اروپا «در صورت نقض تعهد به اطلاع‌رسانی از جانب بیمه‌گذار، بیمه‌گر نمی‌تواند با استناد به نقض تعهد بیمه‌گذار در این خصوص، از جبران خسارتی که در نتیجه حادثه‌ای که قبلاً تحت پوشش بیمه قرار گرفته است امتناع ورزد مگر این‌که خسارت در نتیجه ریسک تشدید یافته، حادث شده باشد». همچنین مطابق با قانون بیمه چین «چنانچه بیمه‌گذار تعهد خود مبنی بر اطلاع‌رسانی را نقض کند... اگر خسارت در نتیجه افزایش اساسی ریسک، حادث شده باشد

1. Causal connection approach

بیمه‌گر مسئولیتی در قبال جبران خسارت نخواهد داشت» (Insurance Law, 2009: Art 52). در رویکرد احراز وجود رابطه سببیت، برای این که بیمه‌گر در فرض افزایش ریسک بتواند ادعای بیمه‌گذار در رابطه با مطالبه خسارت را رد کند باید رابطه سببیت میان خسارت وارده و افزایش ریسک را اثبات کند. در نگاه اول شاید چنین شیوه‌ای منصفانه به نظر رسد، حال آن که دو مشکل اصلی در این زمینه وجود دارد:

۱. در برخی مواقع، اگرچه ریسک به‌طور اساسی افزایش یافته است اما خسارت وارده، ناشی از ریسک افزایش یافته نبوده و بیمه‌گر به علت عدم امکان احراز رابطه سببیت میان افزایش ریسک و خسارت وارده، مسئول جبران خسارت است (Jing, 2013: 11). به‌عنوان مثال، در یک پرونده فرضی، بیمه‌گذار مبلغ ۲۰۰ هزار دلار به‌عنوان حق بیمه کشتی چهار میلیون دلاری خود که جهت استفاده شخصی استفاده می‌شود می‌پردازد. متعاقباً بیمه‌گذار کشتی را برای اهداف تجاری مورد استفاده قرار داده و بیمه‌گر را در این خصوص مطلع نمی‌سازد. کشتی در دریا و درحالی که بیمه‌گذار محموله‌ای را جهت کسب درآمد بارگیری کرده است، خسارت می‌بیند. بیمه‌گر می‌تواند با استناد به وجود رابطه سببیت میان خسارت وارده و ریسک افزایش‌یافته از جبران خسارت وارده به کشتی، امتناع ورزد اما چنانچه کشتی مزبور درحالی که در بندر لنگر انداخته است به سرقت رود، بیمه‌گر به علت عدم اثبات وجود رابطه سببیت میان خسارت وارده از یک سو و ریسک افزایش‌یافته از سوی دیگر، موظف به جبران خسارت وارده خواهد بود. در فرض اخیر، بیمه‌گر تنها ۲۰۰ هزار دلار حق بیمه دریافت کرده، درحالی که ۴ میلیون دلار از بابت جبران خسارت به بیمه‌گذار پرداخته است. چنانچه بیمه‌گذار به تعهد خود مبنی بر مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش ریسک عمل می‌کرد بیمه‌گر درازای دریافت ۲۲۰ هزار دلار به‌عنوان حق بیمه، ۴ میلیون دلار از بابت خسارت وارده به بیمه‌گذار پرداخت می‌کرد. آیا چنین رویکردی منصفانه است! باید اذعان کرد که رویکرد مزبور موجب بروز اختلاف است. به این توضیح که از یک طرف بیمه‌گر ادعا می‌کند که به علت تغییر کاربری کشتی از شخصی به تجاری، ماهیت ریسک تغییر پیدا کرده و در نتیجه ریسک همانی نیست که در زمان انعقاد قرارداد پیش‌بینی می‌کرده است و بدین جهت او مسئول خسارت وارده نیست اما از سوی دیگر بیمه‌گذار ادعا می‌کند که خسارت در نتیجه افزایش ریسک حادث نشده و بیمه‌گر مطابق با قانون بیمه، مسئول است.

۲. در برخی موارد، اثبات وجود رابطه سببیت میان افزایش ریسک و خسارت وارده بسیار

دشوار است. به‌عنوان مثال، در پرونده شرکت پلاستیک پروداکت نیوفکچریز علیه شرکت اینشورنس (Plastic Product Manufacturer Co. v Insurance Co, Xian, 2012: 143) بیمه‌گذار بیمه جامع‌الشمولی را نسبت به مال موضوع بیمه در سال ۲۰۰۶ تحصیل داشت. در بیمه‌نامه شرطی در خصوص تعهد به اطلاع‌رسانی در صورت افزایش ریسک گنجانده شده بود. کارگاه در اثر آتش‌سوزی به میزان ۱ میلیون ۷۰۰ هزار یوان چین خسارت دید. کارگاه در زمان انعقاد قرارداد بیمه، انباری بود که بعداً قسمتی از آن جهت استفاده به‌عنوان کارگاه تغییر کاربری داده شد، اما بیمه‌گذار تغییر کاربری مزبور را به اطلاع بیمه‌گر نرسانده بود. کارشناسان آتش‌نشانی بعد از بررسی حادثه، دریافتند که کابل برق کارگاه سوخته است، اما علت آتش‌سوزی مشخص نیست. بیمه‌گر با استناد به این‌که بیمه‌گذار با تغییر کاربری انبار، ریسک را افزایش داده و آن را به اطلاع او نرسانده است، منکر مسئولیت خویش شد؛ اما بیمه‌گذار مدعی شد که چون بیمه‌گر به هنگام انعقاد قرارداد بیمه، شرط اطلاع‌رسانی مندرج در قرارداد بیمه را برای او توضیح نداده است، بنابراین چنین شرطی باطل است.^۱ دادگاه مقرر کرد که: (۱) بیمه‌گذار کاربری انبار را تغییر داده و ریسک ناشی از کارگاه نسبت به ریسک انبار بیشتر است. بیمه‌گذار با عدم اطلاع‌رسانی به بیمه‌گر در خصوص تغییر کاربری، مرتکب نقض قرارداد شده است؛ اما (۲) مطابق با ماده ۳۷ قانون بیمه ۲۰۰۰ چین بیمه‌گر به‌واسطه عدم اثبات وجود رابطه سببیت میان افزایش ریسک و ورود خسارت، نمی‌تواند از زیر بار مسئولیت شانه خالی کند. (۳) طرفین هر دو مرتکب تقصیر شده‌اند از این‌رو بایستی در خسارت وارده شریک باشند. مطابق با اصل حسن نیت و معامله منصفانه، بیمه‌گر مسئول ۷۰ درصد خسارت و بیمه‌گذار مسئول ۳۰ درصد از خسارت وارده است.

۲-۳. خاتمه مسئولیت بیمه‌گر یا تقلیل میزان خسارت قابل جبران بر مبنای رویکرد درجه تقصیر بیمه‌گذار

در برخی از نظام‌های حقوق بیمه همچون نظام حقوق بیمه آلمان، علاوه بر رویکرد احراز رابطه سببیت، درجه تقصیر بیمه‌گذار^۲ در تعیین ضمانت اجرای افزایش ریسک نیز مطرح نظر

۱. مطابق با ماده ۱۷ قانون بیمه ۲۰۰۹ چین؛ بیمه‌گر موظف است شروط بیمه را به‌ویژه شروط مربوط به معافیت از مسئولیت را به بیمه‌گذار توضیح دهد. در غیر این صورت، شرط معافیت از مسئولیت بلا تأثیر خواهد بود.

2. The degree of insured's fault

قرار می‌گیرد (German Insurance Contract Act, 2008: ss 24 & 26). مطابق این شیوه، تجویز رد مطالبه جبران خسارت و نیز میزان جبران خسارت از سوی بیمه‌گر در صورت نقض تعهد به عدم اعلام تشدید ریسک از سوی بیمه‌گذار، منوط به درجه تقصیر بیمه‌گذار است (Jing, 2006:12). به‌عنوان مثال، در نظام حقوق بیمه آلمان، چنانچه بیمه‌گذار عمداً تعهد خود را نقض کند، بیمه‌گر نسبت به خساراتی که بعد از نقض عامدانه تعهد از سوی بیمه‌گذار حادث شوند، مسئول نخواهد بود اما چنانچه بیمه‌گذار مرتکب تقصیر سنگین شده باشد، بیمه‌گر می‌تواند میزان جبران خسارت را به نسبت تقصیر بیمه‌گذار تقلیل بخشد؛ لکن در هر دو فرض، احراز رابطه سببیت میان تشدید ریسک و ورود خسارت، رکن اساسی محسوب می‌شود (German Insurance Contract Act, 2008: s 26(1)). چنین شیوه‌ای نه‌تنها منطقی است بلکه عادلانه نیز است. چه آن‌که عدم اجرای عامدانه و ناشی از تقصیر سنگین تعهد نبایستی به یک چوب رانده شوند. این شیوه باعث می‌شود فرصت تحصیل پوشش بیمه‌ای بهتر در برابر پرداخت حق بیمه کم‌تر برای بیمه‌گذار به حداقل برسد.

۳-۳. آثار ناشی از نقض تعهد به اطلاع‌رسانی در برخی از نظام‌های حقوقی

بعد از بررسی ضمانت اجراهای ناشی از نقض تعهد به اطلاع‌رسانی در مبحث قبل، در این مبحث به بررسی رویکرد هر یک از نظام‌های حقوق بیمه در رابطه با ضمانت اجرای نقض تعهد اطلاع‌رسانی از سوی بیمه‌گذار می‌پردازیم. بدین ترتیب بعد از بررسی رویکرد حقوق بیمه چین، آلمان و فرانسه، رویکرد حقوق بیمه ایران در این خصوص را نیز بررسی خواهیم کرد.

۳-۳-۱. رویکرد حقوق بیمه چین

در قانون بیمه چین، پیامد ناشی از نقض تعهد پسا قراردادی بیمه‌گذار مبنی بر اطلاع‌رسانی در خصوص افزایش ریسک، هیچ ارتباطی با درجه تقصیر بیمه‌گذار ندارد. توضیح آن‌که مطابق قانون بیمه چین، اهمیتی ندارد که عدم انجام تعهد از سوی بیمه‌گذار، عامدانه باشد یا از روی بی‌مبالاتی و غفلت صرف، نتیجه ناشی از نقض تعهد در هر حال یکسان است و بیمه‌گر می‌تواند در صورت اثبات وجود رابطه سببیت میان افزایش ریسک و خسارت وارده، خسارت مطالبه شده از سوی بیمه‌گذار را رد کند (Jing, 2014: 203).

۲-۳-۳. رویکرد حقوق بیمه آلمان

همان‌گونه که در بالا نیز به اختصار اشاره شد، مطابق با حقوق آلمان، بیمه‌گذار نمی‌تواند بدون رضایت بیمه‌گر در طول مدت اجرای قرارداد بیمه، موجب تشدید ریسک موضوع بیمه شود یا تشدید ریسک از جانب شخص ثالث را تجویز کند (German Insurance Contract Act, (1) ss 23(2008)). بیمه‌گذار به‌محض اطلاع از این‌که تعهد خود را در این خصوص نقض کرده است بایستی چنین امری را فوراً نزد بیمه‌گر افشا دارد. همچنین است هر نقض غیر عامدانه‌ای که بیمه‌گذار از آن مطلع شود ((2) ss 23(2008: German Insurance Contract Act)). این‌که واکنش بیمه‌گر در برابر نقض تعهد به ممانعت از تشدید ریسک و تعهد به افشا، چگونه خواهد بود به درجه تقصیر بیمه‌گذار وابسته است. بیمه‌گر نسبت به خساراتی که بعد از نقض عامدانه تعهد از سوی بیمه‌گذار حادث شود مسئول نخواهد بود. چنانچه بیمه‌گذار مرتکب تقصیر سنگین شده باشد، بیمه‌گر به نسبت تقصیر بیمه‌گذار از میزان خسارت قابل جبران خواهد کاست. در هر دو فرض وجود رابطه سببیت میان تشدید ریسک و ورود خسارت ضروری است. به عبارت دیگر چنانچه خسارت، مستند به تشدید ریسک نباشد بیمه‌گر همچنان مسئول جبران خسارت خواهد بود (26) ss (2008: German Insurance Contract Act).

۳-۳-۳. رویکرد حقوق بیمه فرانسه

کد بیمه فرانسه، ذیل عنوان نخست (قواعد عمومی ناظر به بیمه خسارت غیر دریایی و بیمه عمر)^۱ و نیز ذیل عنوان هفتم (قرارداد بیمه دریایی و بیمه آبراه و دریاچه داخلی)^۲ به ترتیب در بند ۳ ماده ۱۱۳-۲ L و بند ۴ ماده ۱۷۲-۱۹ L یکی از تعهدات بیمه‌گذار را مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش ریسک، تعیین کرده است. لکن علی‌رغم تصریح به وجود چنین تعهدی بر عهده بیمه‌گذار، ضمانت اجرای مشخصی برای نقض تعهد مزبور مقرر نکرده است؛ بنابراین، کد بیمه فرانسه در این خصوص ساکت بوده و نیازمند بازنگری است (Ch, Muriel et Perdrix, 2009: 188).

۱. TITLE I: Common rules applicable to non marine loss insurance and life insurance

۲. TITLE VII: Marine insurance contract and inland waterway and lake insurance

۳-۳-۴. رویکرد حقوق بیمه ایران

قانون بیمه علی‌رغم آن‌که در ماده ۱۶ بیمه‌گذار را مکلف به مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش ریسک می‌داند اما در خصوص ضمانت اجرای ناشی از نقض چنین تعهدی ساکت است؛ بنابراین قانون‌گذار نه احراز رابطه سببیت میان ورود خسارت و افزایش ریسک را ملاک عمل قرار داده و نه به درجه تقصیر بیمه‌گذار توجه داشته است. در خصوص ضمانت اجرای چنین تعهدی دو دیدگاه از سوی حقوقدانان مطرح شده است. عده‌ای بر این باورند که ضمانت اجرای نقض چنین تعهدی، همان ضمانت اجرای مقرر در ماده ۱۲ و ۱۳ قانون بیمه در رابطه با تعهد کتمان یا اعلام نادرست است (بابایی، ۱۳۸۲: ۷۱-۷۲). در مقابل برخی دیگر، ضمانت اجرای بطلان را با استناد بر اصل استحکام عقود منتهی دانسته و قائل به جریان قاعده خسارت نسبی (قاعده نسبی حق بیمه) هستند (نعیمی و صداقت، ۱۳۹۱: ۱۳۶-۱۳۷). به نظر می‌رسد که تفسیر دوم با منطبق حقوقی و واقعیت‌های صنعت بیمه همخوانی بیشتری دارد و حقوق طرفین را بیشتر تأمین می‌کند؛ بنابراین بطلان قرارداد بیمه به استناد عدم اعلام تشدید ریسک را بایستی منحصر به موردی دانست که تشدید ریسک موضوع بیمه توسط خود بیمه‌گذار انجام شود و این عمل ناشی از عمد و سوءنیت وی باشد و طی آن به همان نحو نیز تشدید ریسک را به بیمه‌گر اعلام نکند. از آنجایی که رفتار مبتنی بر حسن نیت تکلیفی است که در مراحل مختلف انعقاد و اجرای قرارداد بیمه بر عهده بیمه‌گذار است، لذا حکم به بطلان قرارداد در فرض عمد و سوءنیت بیمه‌گذار، صواب به نظر می‌رسد اما لازم به اشاره است که ماده ۱۸ آیین‌نامه شماره ۲۱ مصوب شورای عالی بیمه، برخلاف ماده ۱۶ قانون بیمه، ضمانت اجرای ناشی از نقض تعهد به اطلاع‌رسانی از سوی بیمه‌گذار را به صراحت مقرر کرده است. طبق ماده ۱۸ آیین‌نامه مذکور: «... در صورت تحقق خطر هرگاه مسلم شود در حین اجرای قرارداد، بیمه‌گذار عوامل تشدید خطر را می‌دانسته و بیمه‌گر را مطلع نکرده است، بیمه‌گر می‌تواند خسارت را به نسبت حق بیمه دریافتی و حق بیمه مجدد پرداخت کند». شیوه مقرر در آیین‌نامه مزبور هم‌راستا به دیدگاه دومی است که پیشتر به آن اشاره شد (حاذقی اقدم ۱۳۹۷: ۱۴۶). هرچند باید اذعان کرد که ضمانت اجرای مقرر در ماده پیشین نیز هیچ توجهی به احراز وجود رابطه سببیت و نیز درجه تقصیر بیمه‌گذار در نقض تعهد خویش نداشته است، امری که بسی قابل تأمل به نظر می‌رسد!

همچنین در رابطه با رویکرد شرکت‌های بیمه، لازم به اشاره است که رویکرد آن‌ها در این

خصوص از الگوی یکسانی تبعیت نمی‌کند. توضیح آن که با بررسی صورت گرفته در فرم‌های بیمه تعدادی از شرکت‌های بیمه فعال، می‌توان چنین دریافت که برخی از شرکت‌های بیمه هیچ اشاره‌ای به تعهد بیمه‌گذار مبنی بر مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش یا تشدید ریسک نداشته‌اند، برخی دیگر از شرکت‌های مزبور صرفاً در حد بسیار سطحی و آن‌هم تنها در برخی از بیمه‌های خاص به این تعهد بیمه‌گذار اشاره کرده‌اند. به عنوان مثال، در پیشنهاد بیمه‌نامه باربری بین‌المللی (صادراتی-وارداتی) بیمه دانا؛ شرطی به شرح ذیل گنجانده شده است:

«... و چنانچه در طول مدت بیمه، تغییراتی در مورد بیمه یا شرایط آن به وجود آید، بلافاصله مراتب را به شرکت سهامی بیمه دانا اعلام خواهیم کرد».

یا در پیشنهاد بیمه باربری (وارداتی، صادراتی و ترانزیت) بیمه پارسیان، چنین مقرر شده است:

«... و چنانچه در طول مدت تغییراتی در آن به وجود آید، بلافاصله مراتب به آن شرکت اعلام خواهد شد».

همچنین در فرم پرسشنامه و پیشنهاد بیمه تمام خطر پیمانکاران بیمه آسیا، چنین مقرر شده است:

«... همچنین موافقت دارد که هرگونه تغییر در مورد بیمه را که موجب تشدید خطر شود به بیمه‌گر اطلاع دهد و بیمه‌گر حق دارد متناسب با آن نرخ و شرایط بیمه را تغییر دهد».

یا در نمونه‌ای دیگر، در پرسشنامه و پیشنهاد بیمه ماشین‌آلات پیمانکاران بیمه کارآفرین؛ شرطی به شرح ذیل گنجانده شده است:

«... بیمه‌گذار موظف است هرگونه تغییر در مورد بیمه را که موجب تشدید خطر شود به بیمه‌گر اطلاع دهد و بیمه‌گر حق دارد متناسب با این تغییر نرخ بیمه را تعدیل کند».

لذا، همان‌گونه که از مثال‌های فوق‌الذکر برمی‌آید صرفاً برخی از شرکت‌های بیمه، تنها در برخی از انواع پوشش‌های بیمه‌ای خود و بدون اشاره به شرایط، مواردی که افشا آن‌ها برای مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش ریسک ضروری است و ضمانت اجرای نقض تعهد بیمه‌گذار مبنی بر مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش یا تشدید ریسک، تنها به گنجاندن یک شرط ساده اکتفا کرده‌اند.

فرجام سخن

نظام‌های مختلف حقوق بیمه در رابطه با تعهد بیمه‌گذار نسبت به اطلاع‌رسانی افزایش پسین ریسک در طول مدت اجرای قرارداد بیمه، شیوه‌های گوناگونی اتخاذ کرده‌اند؛ به این صورت که نظام حقوق بیمه کامن‌لای انگلیس چنین تعهدی بر بیمه‌گذار بار نمی‌کند، قوانین بیمه کشورهای تابع نظام حقوقی نوشته نیز بیمه‌گذار را ملزم به عدم افزایش ریسک و اطلاع‌رسانی به بیمه‌گر در فرض افزایش آن می‌دانند. در این رابطه باید گفت که به‌منظور اعاده تعادل از دست رفته قراردادی و استحکام قرارداد بیمه، بایستی بیمه‌گذار را متعهد به مطلع ساختن بیمه‌گر در فرض افزایش اساسی ریسک دانست اما قائل بودن به وجود چنین تعهدی بر عهده بیمه‌گذار به معنای موظف دانستن او به اطلاع‌رسانی روزانه هر افزایش ریسکی نیست و او صرفاً در فرض افزایش اساسی ریسک متعهد به چنین وظیفه‌ای است. علی‌رغم وجود قواعد مختلف در نظام‌های حقوقی در این رابطه، راه‌حلهایی لازم است تا کاستی‌های نظام حقوق بیمه کشور ما در این رابطه جبران شود. این موارد عبارت‌اند از:

نخست، قانون‌گذار علی‌رغم این که در ماده ۱۶ قانون بیمه معیار اساسی بودن ریسک را تعیین می‌کند؛ اما در مقام وضع تعهد نسبت به بیمه‌گذار در رابطه با مطلع ساختن بیمه‌گر از افزایش ریسک، معیاری در خصوص این که بیمه‌گذار در صورت حدوث چه نوع افزایش ریسکی متعهد به اطلاع‌رسانی است به دست نمی‌دهد. لذا شایسته است که تعهد بیمه‌گذار در این خصوص صرفاً به اطلاع‌رسانی افزایش ریسکی منحصر شود که اساسی محسوب می‌شود.

دوم، تعهد به اطلاع‌رسانی بیمه‌گذار بایستی منشائی قراردادی داشته باشد؛ به این معنی که بیمه‌گذار در فرض فقدان شرط ناظر به اطلاع‌رسانی در قرارداد بیمه، چنین تعهدی نداشته باشد و چنانچه بیمه‌گر نفع خود را در مطلع شدن از افزایش ریسک بیابد، پیشنهاد می‌شود که فهرستی از وقایع یا شرایطی را که ممکن است موجب افزایش ریسک شود در قرارداد بیمه بگنجانند. چنین شیوه‌ای بلاشک بیمه‌گذار را در وادی به حدوحصر رها نمی‌کند و از سوی دیگر به بیمه‌گر این اجازه را نمی‌دهد تا با سوءاستفاده از یک حق بلا مرز، تعهدات خود را نادیده بگیرد. درواقع چنین راهکاری موجب افزایش کارایی اقتصادی قرارداد به‌واسطه تعهد متقابل طرفین قرارداد می‌شود.

سوم، در رابطه با ضمانت اجرای نقض تعهد به اطلاع‌رسانی افزایش ریسک از سوی بیمه‌گذار، قانون بیمه فاقد صراحت است؛ این در حالی است که فقدان ضمانت اجرای مشخص

برای چنین نقض تعهدی، موجب برداشت‌های گوناگون و گاه ناصواب از سایر مواد قانون می‌شود. لذا لازم است ضمانت اجرای مناسبی با مدنظر قرار دادن درجه تقصیر بیمه‌گذار و نیز به‌کارگیری صحیح عنصر سببیت تنظیم شود.

به این ترتیب ماده ۱۶ قانون بیمه بایستی به شرح ذیل اصلاح شود:

«ماده ۱۶- هرگاه بیمه‌گذار موجب تشدید اساسی خطر موضوع بیمه شود یا از چنین تشدید خطری مطلع شود، موظف است در فرض نخست بلافاصله و در فرض دوم ظرف ۱۰ روز از تاریخ اطلاع از تشدید خطر، بیمه‌گر را مطلع کند. البته مشروط به این‌که چنین تعهدی در قرارداد بیمه مقرر شده باشد.

تبصره ۱- در راستای اعمال این ماده، منظور از تشدید خطر، افزایش یا تغییر خطری است که اولاً اتفاقی نبوده و ثانیاً بیمه‌گر متعارف در صورت علم به آن در زمان انعقاد قرارداد، حاضر به انعقاد قرارداد بیمه نمی‌شد یا آن را با شروط قراردادی متفاوتی منعقد می‌کرد.

تبصره ۲- چنانچه بیمه‌گذار مطابق مفاد این ماده، متعهد به اطلاع‌رسانی باشد، لکن تعهد خود را در این خصوص نقض کند بیمه‌گر بسته به درجه تقصیر بیمه‌گذار در نقض تعهد خود، منتفع از ضمانت اجرای ذیل خواهد بود:

(۱) در صورت نقض عامدانه^۱ تعهد به اطلاع‌رسانی از سوی بیمه‌گذار، بیمه‌گر نسبت به خسارات وارده بعد از افزایش ریسک، مسئولیتی نخواهد داشت.

(۲) در فرض ارتکاب تقصیر سنگین^۲ از سوی بیمه‌گذار در عمل به تعهد خود در خصوص اطلاع‌رسانی به بیمه‌گر:

(الف) چنانچه بیمه‌گر بتواند وجود رابطه سببیت میان افزایش ریسک و خسارت وارده را اثبات دارد، هیچ‌گونه مسئولیتی در برابر خساراتی که بعد از افزایش ریسک حاصل می‌شوند، نخواهد داشت؛

(ب) چنانچه بیمه‌گر نتواند وجود رابطه سببیت میان افزایش ریسک و خسارت وارده را

۱. عدم اطلاع‌رسانی زمانی عامدانه محسوب می‌شود که بیمه‌گذار باوجود علم به افزایش اساسی ریسک موضوع بیمه یا تغییر اوضاع و احوال و وقایعی که موجب افزایش اساسی ریسک شده است، نزد بیمه‌گر سخنی نگفته باشد.

۲. عدم اطلاع‌رسانی زمانی تقصیر سنگین محسوب می‌شود که بیمه‌گذار نسبت به این‌که آیا تغییر وقایع و اوضاع و احوال ریسک، موجب افزایش اساسی ریسک شده است یا نه بی‌تفاوت باشد. در خصوص مبنای حقوقی تقصیر سنگین در حقوق ایران می‌توان به ماده ۱۱۶ و (۳) ۱۲۱ قانون دریایی و ماده ۳۹۱ قانون تجارت اشاره کرد.

اثبات دارد؛

(ب-۱) چنانچه بیمه‌گر متعارف در فرض اطلاع از افزایش اساسی ریسک، حق بیمه بیشتری مطالبه می‌کند؛ بیمه‌گر می‌تواند به همان میزانی که منافعی در نتیجه عدم اطلاع‌رسانی بیمه‌گذار آسیب دیده است، از میزان مسئولیت خویش بکاهد. به بیان دیگر بیمه‌گر می‌تواند به نسبت حق بیمه‌ای که دریافت کرده و حق بیمه‌ای که در فرض علم به افزایش ریسک دریافت می‌کرد، از میزان مسئولیت خویش بکاهد.

(ب-۲) چنانچه بیمه‌گر متعارف در فرض اطلاع از افزایش اساسی ریسک، قرارداد را فسخ می‌کند، بیمه‌گر هیچ‌گونه مسئولیتی در برابر خساراتی که بعد از افزایش ریسک حاصل می‌شوند نخواهد داشت.

(۳) در فرضی که بیمه‌گذار بدون تقصیر^۱ یا به‌صرف غفلت^۲، تعهد خود مبنی بر اطلاع‌رسانی به بیمه‌گر را نقض کرده باشد، بیمه‌گر در برابر هرگونه خسارت وارده مسئول خواهد بود، خواه خسارت در نتیجه افزایش ریسک حادث شده باشد خواه نشده باشد.

منابع

الف. فارسی

- بابایی ایرج (۱۳۸۲) **حقوق بیمه**، تهران: سمت.
- باریکلو، علیرضا؛ خزایی سید علی (۱۳۹۰) «اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره‌ی پیش‌قراردادی؛ با مطالعه تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه»، **مجله حقوقی دادگستری**، دوره ۷۵، شماره ۷۶، صص ۵۳-۸۷.
- خروشی، عبدالعظیم و همکاران (۱۳۹۸) «معرفی منصفانه» جایگزین «تعهد به افشا» در بیمه‌های تجاری»، **فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشنامه بیمه**، دوره ۳۴، شماره ۲، صص ۱۰۵-۸۸.
- حاذقی اقدم، محمدرضا (۱۳۹۷) «وارانتی‌ها در بیمه دریایی در نظام حقوقی رومی-ژرمنی»، پایان

۱. عدم اطلاع‌رسانی زمانی بدون تقصیر انجام می‌گیرد که بیمه‌گذار صادقانه نسبت به افزایش ریسک یا نسبت به تغییر اوضاع و احوال و وقایعی که باعث افزایش ریسک شده است، جاهل باشد.

۲. عدم اطلاع‌رسانی زمانی غفلت صرف محسوب می‌شود که عامدانه، بر پایه تقصیر سنگین یا بدون تقصیر محسوب نشود.

نامه، دانشگاه شهید بهشتی.

صادقی مقدم حسن؛ شکوهی زاده رضا (۱۳۹۲) **حقوق بیمه**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 نعیمی عمران؛ صداقت محمدمهدی (۱۳۹۱) **حقوق بیمه**، تهران: انتشارات جنگل.

- قوانین، آیین‌نامه‌ها و فرم‌های پیشنهاد بیمه

بیمه آسیا، فرم پرسشنامه و پیشنهاد بیمه تمام خطر پیمانکاران
 بیمه پارسیان، پیشنهاد بیمه باربری (وارداتی، صادراتی و ترانزیت)
 بیمه دانا، پیشنهاد بیمه‌نامه باربری بین‌المللی (صادراتی-وارداتی)
 بیمه کارآفرین، پرسشنامه و پیشنهاد بیمه ماشین آلات پیمانکاران
 شورای عالی بیمه، آیین‌نامه شماره ۲۱ شرایط عمومی بیمه‌نامه آتش‌سوزی، صاعقه، انفجار،
 ۱۳۶۶/۰۸/۲۷

شورای عالی بیمه، آیین‌نامه شماره ۳۴ شرایط عمومی بیمه‌نامه اعتبار صادرات کالا و حداقل نرخ
 حق بیمه آن، مصوب ۱۳۷۴/۰۳/۰۱
 شورای عالی بیمه، آیین‌نامه شماره ۵۳ شرایط عمومی بیمه بدنه وسایل نقلیه زمینی، ۱۳۸۴/۱۲/۹
 قانون بیمه، مصوب ۱۳۱۶/۰۲/۰۷

ب. انگلیسی

- Wang, Baoshi (2009) **The Property Insurance Law – legal Interpretation and Cases analysis**, China, Intellectual Property Press.
- Clarke, Malcolm, Soyer, Baris (2017) **The Insurance Act 2015 A New Regime for Commercial and Marine Insurance Law**, London: Routledge.
- Liu, Jianxun (2007) **The Insurance Law: Cases and Analysis**, China: Law Press.
- Jing, Zhen (2013) “The Insured's Post-Contract Duty of Notification of Increase of Risk: A Comparative Perspective”, **Journal of Business Law**, Vol. 8, No.21, pp 1-21.
- Jing, Zhen (2014) “Warranties and Doctrine of Alteration of Risk

- During the Insurance Period: A critical Evaluation of the UK Law Commissions' proposals for reform of the law of warranties", **Insurance Law Journal**, Vol. 25, No. 2, pp 183-209.
- Jing, Zhen (2006) "Insurd's Duty of Disclosure and Test of Materiality in Marine and Non-Marine Insurance Law in China", **Journal of Business Law**, 2006, 10, pp 671-704.
- Clarke, Malcolm (2003) "An Interim Discussion Paper on Alteration of Risk", **CMI Yearbook**, Antwerp, CMI, pp 500-521.
- McGee, Andrew (2011) **The Modern Law of Insurance**, UK, LexisNexis.
- Merkin, Robert (2010) **Colinvaux's Law of Insurance**, London, Sweet & Maxwell.
- Smith, Marcus (2009) "The Effect of Subsequent Increases of Risk on Contracts of Insurance", **Lloyd's Maritime and Commercial Law Quarterly**, 35, 3, 366-388.
- Shuo, Song (2012) "Determination on Material Increase of Risk of the Subject Matter of Insurance", **Civilaw**, 13, 5, pp18-32.
- Soyer, Baris (2003) "Continuing Duty of Utmost Good Faith in Insurance Contracts", **Lloyd's Maritime and Commercial Law Quarterly**, Vol. 29, No. 1, pp 30-48.

Cases

- Ansari v India Assurance Ltd (2009) Lloyd's Rep. I.R. 562 CA (Civ Div). visited 15/4/ 2017, available at <https://www.i-law.com/ilaw/doc/view.htm?id=169089>
- Baxendale v Harvey (1859) 4 Hurl. & N. 445. Visited 20/5/2018, available at https://www.irwinlaw.com/cold/hadley_v_baxendale
- Hadenfayre v British National Insurance Society Ltd, (1984) 2 Lloyd's Rep 393 visited 10/4/2016, available at <https://www.i-law.com/ilaw/doc/view.htm?id=148769>.
- Kausar V Eagle Star Insurance Co Ltd (2000) 1 Lloyd's Rep IR 154 (CA). visited 8/2/2017, available at <https://www.i-law.com/ilaw/doc/view.htm?id=152228>
- Manifest Shipping Co Ltd v Uni Polaris Shipping Co Ltd (The Star

Sea) [2001] 2 W.L.R. 170 HL. Visited 10/ 05/ 2018, available at <https://www.i-law.com/ilaw/doc/view.htm?id=152714>

Mr Li Xian v PICC property Insurance Company Dong Guan Branch, Dong Guan People's court (trial court), (2006), civil cases report No. 1874. Visited 19/ 5/ 2017, available at <https://www.cpic.com.cn/cpic/upload/Attach/dzzgj/63329769>.

Pim v Reid (1843) 6 Man. & G. 1. Visited 28/6/2018, available at <https://www.scribd.com/document/121753308/Insurance-Law-Increase-in-risk>

Plastic Product Manufacturer Co. v Insurance Co. find the case on Xie Xian, A Hundred Insurance Cases (Law Press 2012)

Shaw v Robberds (1837) 6 A. & E. 75. Visited 11/8/2019, available at <https://southwales.rl.talis.com/items/DBF2DB8C-86BF-2884-E238-7C1B5B273ACC>

Legislations

Norwegian Marine Insurance Plan 1996 (2010 version). Available at: <http://www.nordicplan.org/Documents/Archive/Plan2010/Norwegian>

Insurance Law of the People's Republic of China 2002. Available at: <http://www.oit.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/85811/96281/F307694451/CHN85811.pdf>

Insurance Law of the People's Republic of China 2009. Available at: <http://www.onehome.cn/en/template/download/1.pdf>

Belgium Law 1874. Available at: <http://www.mondaq.com/x/332988/Insurance/The+Belgian+Law>

German Insurance Contract Act 2008. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_vvg/englisch_vvg.pdf

PEICL. Available at: <https://www.uibk.ac.at/zivilrecht/forschung/evip/restatement/sprachfassungen/peicl-en.pdf>

Consumer Insurance (Disclosure and Representations) Act 2012. Available at: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/6/contents/enacted>

Changy, Muriel: Perdrix, Luis (2009) **Droit des assurances**, Paris,
L.G.D.J.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی